

INSTYTUT
JAGIELLOŃSKI

WWW.JAGIELLONSKI.PL

Starty wojenne Warszawy w ujęciu statystycznym

Analiza danych z raportu prof. Wojciecha Fałkowskiego
"Straty Warszawy 1939-1945"

Opracowanie: Emilia Krupa, Beata Roszkowska, Marcin Roszkowski

Wprowadzenie

Rankiem 1 września 1939 r. wojska nazistowskich Niemiec rozpoczęły agresję zbrojną na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, która stała się pierwszą ofiarą niemieckiego ataku w ramach II Wojny Światowej oraz – jak wskazują historycy – poniosła największe straty osobowe i majątkowe spośród wszystkich państw zaatakowanych przez III Rzeszę i jej sojuszników.

Zbrodnie popełniane przez Niemców charakteryzowały się niespotykanym wcześniej okrucieństwem. Już od pierwszych dni wojny miały miejsce brutalne morderstwa i rabunki, a głównym celem okupantów było nie tylko dokonanie zagłady miast, ale co istotniejsze zagłady narodu polskiego.

Atak niemiecki pociągnął także zbrojną napaść ZSRR na terytorium Polski w dniu 17 września 1939 r., co było wynikiem podpisanego w dniu 23 sierpnia 1939 r. Paktu Ribbentrop-Mołotow, gdzie III Rzesza i ZSRR ustaliły podział Rzeczypospolitej Polskiej na wyłączne strefy swoich wpływów. Od momentu wkroczenia wojsk sowieckich na terytorium RP, na zajętych terenach dokonywano licznych zbrodni, mordując zarówno jeńców wojennych, jak i ludność cywilną. Konsekwencją agresji ZSRR na wschodnie tereny RP były masowe deportacje obywateli polskich (ok. 325-350 tys. osób) w głąb Związku Sowieckiego, głównie na Syberię. Ponadto, dochodziło do systematycznej grabieży polskiego majątku państwowego oraz dóbr prywatnych.

Po zajęciu wschodniego terytorium Polski przez ZSRR wszystkim mieszkańcom narzucono obywatelstwo sowieckie. Zakazano używania języka polskiego w urzędach, zmieniono nazwy ulic na rosyjskie i zlikwidowano polskie programy nauczania. Podobnie jak pod okupacją niemiecką, wprowadzono niekorzystne kursy wymiany walut. Pod koniec 1939 roku rozpoczęły się masowe aresztowania polskich elit. Jeńcy wojenni zostali zgromadzeni w obozach jenieckich w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszowie. W dniu 5 marca 1940 r. Biuro Polityczne Związku Sowieckiego wydało uchwałę o rozstrzelaniu polskich jeńców

Straty wojenne Rzeczypospolitej Polskiej

Działania wojenne spowodowały ogromny spadek liczby ludności w Rzeczypospolitej Polskiej. Według danych GUS z 1939 r. Polska miała 35,3 mln mieszkańców (na dzień 31 sierpnia 1939 r.), a po zakończeniu wojny już tylko 23,9 mln (stan na 1946 r.). Powyższe oznacza, iż w ciągu 7 lat państwo polskie straciło aż 11,4 mln swoich obywateli. Te straty wynikały nie tylko z masowych mordów, biologicznego wyniszczenia narodu, ale także ze zmian granic państwowych. Terytorialne przesunięcia sprawiły, że część obywateli II Rzeczypospolitej znalazła się poza granicami kraju, bez możliwości samodzielnego decydowania o swojej przynależności państwowej.

Według Raportu o stratach poniesionych przez Polskę w wyniku agresji i okupacji niemieckiej w czasie II wojny światowej 1939-1945 (dalej „Raport z 2022 r.”), 590 tys. polskich obywateli stało się inwalidami: w wyniku bezpośrednich działań wojennych oraz w wyniku poddania pseudoeksperymentom medycznym i przetrzymywaniu w obozach koncentracyjnych), a 1 mln obywateli polskich zachorowało na gruźlicę (z wyniku długotrwałego niedożywienia).

Na przestrzeni lat, problematyką określenia strat wojennych poniesionych przez Polskę w wyniku II Wojny Światowej zajmowało się kilka urzędów administracji państwowej. W 1942 r. na zlecenie rządu Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie rozpoczęły się pierwsze prace obliczeniowe. W 1944 r. Ministerstwo Prac Kongresowych Rządu RP (emigracyjnego) w Londynie przedstawiło „Prowizoryczne zestawienie strat wojennych Polski za okres pierwszych 4 lat wojny” (sygn. pisma 2/136/0/2/93), gdzie wskazano, iż łączne straty wyniosły 100 miliardów złotych (szkody osobowe – 43 mld zł, straty w dochodzie – 31 mld zł, straty w majątku – 26 mld zł).

W 1947 r. Biuro Odszkodowań Wojennych (BOW) przy Prezydium Rady Ministrów przedstawiło „Sprawozdanie w przedmiocie strat i szkód wojennych Polski w latach 1939 – 1945”, gdzie oszacowano straty materialne poniesione przez Polskę na kwotę 258 432 mln zł wg wartości złotego z dnia 1.9.1939 r. (zestawienie strat bezpośrednich i pośrednich). Waloryzacja tej sumy na koniec roku 2021 daje kwotę 3 980,2 miliardów zł.

W późniejszym czasie podejmowano także próby wyliczeń strat wojennych poniesionych przez Polskę, niemniej ze względu na narzucony system komunistyczny i ograniczoną przez ZSRR suwerenność, niemożliwe było, aby w sposób rzetelny i zgodny z prawdą historyczną dokonać całościowych oszacowań strat wojennych. Po wojnie nie oszacowano także strat materialnych jakie Polska odniosła w wyniku działalności Armii Czerwonej w latach 1939-1945. Powyższej kwestii nie uwzględniało sprawozdanie opracowane przez Biuro Odszkodowań Wojennych (BOW). Jak poinformował w 2023 r. Instytut Strat Wojennych, aktualnie prowadzone są prace nad raportem dotyczącym strat i zniszczeń na ziemiach wschodnich zadanych przez ZSRR. Prace nad raportem potrwać około trzech lat.

W 2022 r. ogłoszono Raport o stratach poniesionych przez Polskę w wyniku agresji i okupacji niemieckiej w czasie II wojny światowej 1939-1945 (dalej „Raport z 2022 r.”). Raport był efektem pracy parlamentarnego Zespołu ds. Oszacowania Wysokości Odszkodowań Należnych Polsce od Niemiec za Szkody Wyrządzone w trakcie II wojny światowej oraz grupy 33 specjalistów z różnych obszarów wiedzy i nauki. Prace nad raportem trwały od 2017 do 2022 r. i został on ogłoszony w 83. Rocznice agresji Niemiec na Polskę.

Jak wskazano w Raporcie z 2022 r. „precyzyjne obliczenie wielkości wszystkich strat wojennych nigdy nie będzie możliwe – ich skala jest tak znaczna, że część z nich wymyka się wszelkim metodom badawczym. (...) Dodatkowym utrudnieniem jest fakt, że znaczna część dowodów zbrodni wojennych była systematycznie niszczone, a ślady po nich zacierane.” Niemniej autorzy raportu podjęli się trudu opracowania obliczeń wysokości strat wojennych i na podstawie wszechstronnych badań oszacowano, iż ogólna kwota strat Polski to 6 bilionów 220 miliardów 609 milionów zł według wartości złotówki z 2021 r. (tj. 1 532 170 milionów dolarów, 1 352 483 mln euro). **W skład powyższej kwoty wchodzi:**

Straty osobowe

4 786 965 mln zł

Straty materialne

797 398 mln zł

Straty skarbu państwa polskiego z tytułu działalności okupacyjnego Emissionsbank in Polen

492 811 mln zł

Straty w bankowości

89 321 mln zł

Straty w ubezpieczeniach

34 804 mln zł

Straty w zakresie dóbr kultury i sztuki

19 310 mln zł

W Raporcie z 2022 r. przyjęto, iż w wyniku agresji niemieckiej na Polskę zginęło 5 mln 200 tys. obywateli polskich - w liczbie tej nie uwzględniono Polaków, którzy zostali zamordowani przez Sowietów i części ludności polskiej wymordowanej w trakcie czystek etnicznych na Wołyniu i w innych województwach wschodnich II Rzeczypospolitej. Szacuje się, iż straty ludnościowe w województwach wschodnich wyniosły 2 mln 200 tys. polskich obywateli. Nadto w wyliczeniach nie uwzględniono poległych i zmarłych żołnierzy i oficerów Wojska Polskiego w liczbie około 150 tys. osób.

Ustalając straty osobowe autorzy raportu zastosowali metodykę produktu krajowego brutto (PKB), a zwłaszcza metodykę liczenia wynagrodzeń jako składowej PKB. Założono scenariusz, że osoby zgładzone (5,2 mln ludzi) dożywają „naturalnie” swoich lat, a część z nich pracuje. Na tej podstawie określono, że śmierć obywateli Polski spowodowała utratę PKB w wysokości 4,289 bln zł (co odpowiada 1,056 bln USD lub 933 mld EUR, według cen i kursów na koniec 2021 r.). Szkody wynikające z inwalidztwa, chorób, rabunku dzieci i pracy przymusowej spowodowały dodatkową utratę PKB w wysokości 498 mld zł (co odpowiada 123 mld USD lub 108 mld EUR). Łączna wielkość strat w PKB Polski z tytułu strat ludzkich, czyli utraconych wynagrodzeń, wynosi więc 4,787 bln zł (co odpowiada 1,179 bln USD lub 1,041 bln EUR).

Jednym z głównych celów niemieckiego okupanta było pozbawienie narodu polskiego jego dziedzictwa kulturowego. Niemcy z brutalną determinacją niszczyli wszystkie aspekty polskiej kultury: naukę, edukację, literaturę, teatr, muzykę, sztuki plastyczne, architekturę zabytkową, muzealnictwo i inne. Charakter i rozmiar tych zniszczeń były bezprecedensowe. Historycy wskazują, iż straty kulturowe poniesione przez Polskę były znacznie większe niż w innych okupowanych krajach. Istotnym jest podkreślenie, iż konwencja haska z 1907 roku bezwzględnie zakazywała okupantowi niszczenia zabytków i dzieł sztuki, niezależnie od ich właściciela. Na liście zaginionych obrazów, rzeźb i innych dóbr kultury wywiezionych z Polski podczas II Wojny Światowej znajdują się m.in. arcydzieła Rafaela Santi, Rembrandta, Bruegela, Rubensa i Poussina. Polskie władze od lat systematycznie starają się je odzyskać, jednak wciąż nie odnaleziono ponad 500 tys. dzieł sztuki. Autorzy Raportu z 2022 r. oszacowali, iż w wyniku agresji niemieckiej, państwo polskie poniosło straty w zakresie dóbr kultury i sztuki w wysokości 19 310 mln zł.

Przed wybuchem II Wojny Światowej na terenie Polski funkcjonowała doskonale zorganizowana sieć instytucji kredytowo-oszczędnościowych, których aktywa wyceniano na dziesiątki miliardów przedwojennych złotych. Na obszarach włączonych do III Rzeszy Niemieckiej, cały majątek polskich banków i instytucji kredytowych został skonfiskowany, a uzyskane środki przekazano do Ministerstwa Finansów III Rzeszy. W Generalnym Gubernatorstwie sytuacja polskich instytucji kredytowych była nieco inna - Niemcy pozostawili jedynie te instytucje, które mogły wspierać ich gospodarkę wojenną. Polskie zakłady ubezpieczeń społecznych również poniosły ogromne straty. W Generalnym Gubernatorstwie aktywa tych instytucji były zamrożone przez cały okres okupacji, co uniemożliwiało im generowanie dochodów. Na terenach włączonych do III Rzeszy sytuacja była jeszcze gorsza - pożyczki udzielone przez polskie zakłady ubezpieczeń społecznych zostały umorzone i wykreślone z hipotek.

Już na początku okupacji w 1939 roku, niemieckie władze rozpoczęły bezwzględne ściąganie przedwojennych zaległości podatkowych. Ponadto, okupanci kontynuowali wymiar i pobór podatków według wcześniejszego polskiego prawodawstwa, jednocześnie podwyższając stawki i wprowadzając nowe obciążenia. Z wpływów podatkowych finansowano m.in. działalność administracji okupacyjnej. Kolejnym narzędziem eksploatacji fiskalnej była działalność Emissionsbank in Polen, utworzonego przez Niemców w celu gospodarczej eksploatacji Polski i finansowania okupacji oraz działań wojennych kosztem polskiego społeczeństwa.

Straty wojenne Warszawy

W 2004 r. ówczesny Prezydent Warszawy Lech Kaczyński powołał Zespół d.s. ustalenia wartości strat, jakie Warszawa poniosła w wyniku II Wojny Światowej. Zespół pracował pod przewodnictwem prof. Wojciecha Fałkowskiego, a efektem ich pracy było wydanie Raportu o stratach wojennych Warszawy (dalej: Raport z 2004 r.). W Raporcie oszacowano całość strat materialnych (bez strat osobowych) poniesionych przez miasto i jego mieszkańców na kwotę 18,2 miliarda zł (według wartości złotówki z sierpnia 1939 r.), co stanowi kwotę 45,3 miliarda dolarów według wartości dolara z 2004 r. Wartość powyższych strat materialnych wyrażona w dolarach 2024 roku to kwota 75,3 miliarda USD¹.

W czasie II Wojny Światowej Warszawa była systematycznie niszczone przez III Rzeszę. Niemcy planowali przekształcić stolicę Polski w małe miasteczko dla niemieckich elit („Die neue Deutsche Stadt Warschau”). Pierwsze zniszczenia nastąpiły już na początku wojny w 1939 r. w czasie obrony miasta. Szacuje się, że wówczas zniszczono 10% zabudowy miasta. Po wybuchu wojny pomiędzy III Rzeszą a ZSRR, niszczenie Warszawy zintensyfikowało się poprzez sowieckie bombardowanie. Przykładowo w nocy 20 sierpnia 1942 r., w czasie kilkugodzinnego nalotu, na miasto spadło ok. 250 bomb burzących i zapalających. Bomby zniszczyły lub uszkodziły ok. 130 budynków mieszkalnych².

Drugi etap niszczenia Warszawy przez Niemców przypadł w okresie powstania w getcie warszawskim w 1943 r. - wówczas zniszczono kolejne 15% zabudowy. W wyniku powstania warszawskiego, które wybuchło 1 sierpnia 1944 r., Hitler wydał nakaz zrównania Warszawy z powierzchnią ziemi. Największa bitwa miejska II Wojny Światowej doprowadziła do kolejnych zniszczeń 25% warszawskich budynków. Po upadku powstania Niemcy kontynuowali działalność niszczycielską.

Przed burzeniem budynków, zajmowali się grabieżą dobytku pozostawionego w budynkach. Do Niemiec wywożono wszystko, co uznano za wartościowe: meble, dzieła sztuki itp. Według różnych źródeł z Warszawy odjechało od 26 tys. do 40 tys. wagonów kolejowych wypełnionych warszawskimi ruchomościami. Następnie budynki były podpalane i wyburzane. Podpalono Bibliotekę Ordynacji Zamoyskich z najlepszymi zbiorami Biblioteki Narodowej, wysadzono Bibliotekę Ordynacji Krasieńskich, Archiwum Akt Nowych, pomnik księcia Józefa Poniatowskiego, warszawską katedrę, Pałac Bruhła czy też Pałac Saski.

Jak wskazują autorzy Raportu z 2004 r. „łącznie od początku II wojny światowej Warszawa została zniszczona w ponad 80 proc. W 100 proc. zostały zniszczone dworce kolejowe, mosty, infrastruktura telefoniczna i lotnicza. W ponad 90 proc. Niemcy zdewastowali obiekty kultury, budynki zabytkowe, w tym sakralne, szpitale i ośrodki opieki zdrowotnej, budynki przemysłowe, infrastrukturę kolejową i nawet oświetlenie ulic stolicy (98,5 proc.)”. Najtragiczniejsze jednak były straty ludzkie. W 1939 r. Warszawa liczyła 1,3 mln mieszkańców, natomiast jak wyliczyli eksperci do 1945 r. śmierć poniosło około 700 tys. Warszawiaków. W Powstaniu Warszawskim zginęło 16 tys. żołnierzy, a 150 tys. cywilów zostało zamordowanych. Około 550 tys. mieszkańców, którzy przeżyli Powstanie Warszawskie, zostało deportowanych do obozu przejściowego w Pruszkowie, skąd wielu trafiło do obozów pracy i obozów koncentracyjnych. Jak wskazuje prof. Wojciech Fałkowski „to była zagłada miasta i zagłada narodu”. Uwzględniając dane w liczbach, Warszawa w czasie II Wojny Światowej została najbardziej zniszczona ze wszystkich europejskich miast.

Reparacje wojenne

W 2025 roku przypada 80-ta rocznica zakończenia II Wojny Światowej, a temat reparacji i odszkodowań ze strony Niemiec za straty wojenne nie został dotychczas jednoznacznie zakończony.

Na konferencji jałtańskiej (4-11 lutego 1945 r.) ustalono, iż „Niemcy zobowiązane są wynagrodzić w naturze straty spowodowane przez nie w toku wojny narodom sojuszniczym. Odszkodowanie powinny otrzymać w pierwszej kolejności te kraje, na których spoczywał główny ciężar wojny i które poniosły największe straty oraz organizowały zwycięstwo nad wrogiem”. Delegacja amerykańska oraz radziecka ustaliły, iż ogólna kwota odszkodowania dla krajów, które ucierpiały w wyniku niemieckiej agresji, powinna wynosić 20 mld USD, a 50% z tej kwoty powinno przyspaść ZSRR.

W umowie poczdamskiej podpisanej 2 sierpnia 1945 r. przez przedstawicieli Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych oraz ZSRR postanowiono w części 4., że „Niemcy będą zmuszone do wynagrodzenia w jak najszerszym stopniu strat i cierpień wyrządzonych Narodom Zjednoczonym, z powodu których naród niemiecki nie może uchylić się od odpowiedzialności”. W pkt 2. postanowień poczdamskich znalazł się zapis, że „ZSRR zobowiązuje się zaspokoić polskie żądania o odszkodowaniu ze swej własnej części odszkodowań”. Józef Stalin zasugerował, iż ZSRR przekaże Polsce 15% z odszkodowań pobieranych we własnej strefie okupacyjnej – co zapewniało Polsce odszkodowanie w wysokości około 1,5 mld USD. Istotnym jest podkreślenie, iż Rzeczpospolita Polska nie była sygnatariuszem żadnego z powyższych postanowień, a uzyskanie przez Polskę tzw. Ziemi Zachodnich i Północnych w wyniku przesunięcia granic nie stanowiło formy reparacji wojennych. Decyzję o przesunięciu granicy Polski i ZSRR na zachód podjęły wielkie mocarstwa, niezależnie od kwestii reparacji. Rozszerzenie terytorialne Polski na zachodzie miało na celu zrekomensowanie utraty ziem na rzecz ZSRR. Warto przypomnieć, że powierzchnia powojennej Polski jest o prawie 78 tys. km² mniejsza niż przed II Wojną Światową.

W dniu 16 sierpnia 1945 r. Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej oraz rząd ZSRR, zawarły jako akt wykonawczy do ustaleń konferencji w Poczdamie, umowę o wynagrodzeniu szkód wyrządzonych przez okupację niemiecką. Na podstawie art. 1 umowy ZSRR rzekł się na rzecz Polski wszelkich pretensji do mienia niemieckiego na całym obszarze Polski. W umowie określono również tryb i zakres zaspokajania roszczeń Polski z tytułu reparacji z radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec oraz z udziału ZSRR w reparacjach z zachodnich stref okupacyjnych. W tym czasie ZSRR narzuciło Polsce niekorzystną umowę węglową, w której zobowiązano państwo polskie do corocznych dostaw węgla (w pierwszym roku – 8 mln ton, przez kolejne 4 lata – 13 mln ton rocznie, a następnie 12 mln ton rocznie). Do umowy dołączony tajny protokół, określający znacznie zaniżoną cenę węgla, po której ZSRR kupowało od Polski (1,22 USD za tonę węgla energetycznego, 1,44 USD za tonę koksu).

Jak wskazano w części II Raportu z 2004 r. (Problematyka podstaw prawnych roszczeń odszkodowawczych z tytułu strat wojennych) Polska poniosła straty w wysokości około 836 mln USD według cen z 1956 roku z tytułu dostaw węgla po zaniżonych cenach.

Powiązanie wypłaty reparacji z obowiązkiem dostarczania węgla do ZSRR po ustalonych, zaniżonych cenach skutkowało tym, że straty związane z eksportem węgla pochłaniały zyski z reparacji. Reparacje były realizowane w formie majątku kolejowego, statków, urządzeń i maszyn z demontażu zakładów przemysłowych oraz bieżącej produkcji w sowieckiej strefie okupacyjnej Niemiec. Kuriozalnym było, iż w ramach wojennych reparacji ZSRR dostarczyło m.in. 6 mln egzemplarzy dzieł Marksa, Lenina i Stalina przetłumaczonych na język polski. Polska strona wielokrotnie wskazywała, że wycena reparacji była oderwana od ich rzeczywistej wartości.

W Protokole końcowym o dostawach wykonanych dla Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej na rachunek jej udziału w reparacjach z Niemiec (podpisanym w Moskwie w dniu 4 lipca 1957r.) określono, iż od 16 sierpnia 1945 r. do 31 grudnia 1953 r. wartość reparacji od Niemiec dla ZSRR i Polski została wyceniona na 3,08 mld USD (3081,9 mln USD) według cen z 1938 r., z czego Polsce miało przypaść 7,5%, czyli 231,1 mln USD. Ostateczna wysokość dostaw reparacji faktycznie otrzymanych przez Polskę określono na kwotę 228,3 mln USD. ZSRR zobowiązało się różnicę przekazać na rachunek clearingowy w obrocie towarowym między PRL a ZSRR. Wraz z zawarciem Protokołu zobowiązania ZSRR dotyczące polskich roszczeń reparacyjnych od Niemiec uznano za całkowicie wykonane³.

W dniu 23 sierpnia 1953 r. Rada Ministrów PRL przyjęła uchwałę, w której m.in. stwierdzono, iż Niemcy zadośćuczyniły już w znacznym stopniu swym zobowiązaniom z tytułu reparacji wojennych, dlatego też rząd PRL powziął decyzję o zrzeczeniu się spłaty odszkodowań na rzecz Polski. Jak wskazali autorzy w części II Raportu z 2004 r., uchwała z 23 sierpnia 1953 r. została podjęta w warunkach przymusu ze strony ZSRR i obarczona jest wieloma błędami, co powoduje, iż nie powinna ona wpływać na relacje odszkodowawcze pomiędzy Polską a Niemcami. Wśród ekspertów podnosi się także stanowisko, iż uchwała jest sprzeczna z postanowieniami ówczesnie obowiązującej konstytucji z dnia 22 lipca 1952 r., gdyż sprawy ratyfikacji i wypowiedzania umów międzynarodowych należały do kompetencji Rady Państwa, a nie Rady Ministrów.

W 1972 roku Polska otrzymała 100 mln marek niemieckich od rządu RFN jako wsparcie dla ofiar pseudomedycznych eksperymentów przeprowadzanych na polskich obywatelach przez Niemców w czasie II Wojny Światowej. Następnie, w 1975 roku, podpisano porozumienie między PRL a RFN (umowa Gierek-Schmidt), na mocy którego RFN miała wypłacić 1,3 mld marek niemieckich Polakom, którzy w czasie okupacji hitlerowskiej opłacali niemieckie ubezpieczenie społeczne, ale nie pobierali emerytury. Dodatkowo Polska otrzymała kredyty w wysokości 1 mld marek niemieckich ze stopą procentową 2%. W zamian władze PRL zobowiązały się do umożliwienia około 125 tysiącom polskich obywateli wyjazdu do RFN w ciągu czterech lat.

W dniu 12 września 1990 roku w Moskwie podpisano „Traktat o ostatecznej regulacji w odniesieniu do Niemiec”, znanym jako Traktat 2+4. Traktat podpisali przedstawiciele NRD i RFN oraz Stanów Zjednoczonych, Związku Radzieckiego, Francji i Wielkiej Brytanii. Traktat ten stanowił kluczowy dokument w procesie zjednoczenia Niemiec po II Wojnie Światowej. Polska nie była sygnatariuszem tego traktatu, niemniej w wyniku działań polskiego rządu, Polska została dopuszczona do rozmów, ale wyłącznie w zakresie kwestii granic pomiędzy Polską a Niemcami. Obecnie środowisko niemieckie wskazuje, iż kwestia reparacji została ostatecznie rozwiązana w Traktacie 2+4.

Po zawarciu Traktatu 2+4, w dniu 16 października 1991 roku podpisano umowę między rządami Polski i Niemiec, która powołała do życia Fundację Polsko-Niemieckie Pojednanie. Fundacja otrzymała 500 mln marek niemieckich, a kwota ta miała zostać uzupełniona o dobrowolne wpłaty niemieckich przedsiębiorstw korzystających z pracy przymusowej polskich pracowników. Od 1992 roku do połowy 2004 roku fundacja wypłaciła 731 843 600 złotych 1 060 689 osobom, co oznacza średnio 689,97 zł na osobę (około 150 euro). Te wypłaty, podobnie jak pomoc dla ofiar eksperymentów pseudomedycznych, miały charakter humanitarny i nie były odszkodowaniami, lecz formą pomocy dla obywateli polskich będących ofiarami III Rzeszy Niemieckiej.

Reparacje wojenne – stan obecny

Mimo że od zakończenia II Wojny Światowej minęło już 79 lat, to jak wskazano w części II Raportu z 2004 r. Niemcy nie doprowadzili do rozwiązania najważniejszych zaszczości historycznych w stosunkach polsko-niemieckich. Miliony Polaków, którzy doświadczyli niewyobrażalnych cierpień fizycznych i psychicznych, a często stracili cały swój majątek, nigdy nie otrzymali żadnego odszkodowania.

Indywidualne próby dochodzenia roszczeń w polskich i niemieckich sądach okazały się nieskuteczne. Niemcy nie uznają orzeczeń sądowych wydanych w krajach, gdzie popełnili zbrodnie wojenne. Mimo postępu w ochronie praw człowieka i wzrostu praworządności w Unii Europejskiej, Niemcy nadal unikają odpowiedzialności odszkodowawczej, zasłaniając się immunitetem przed postępowaniem sądowym.

W kontekście toczącej się w Polsce debaty na temat reparacji od Niemiec warto zauważyć, że w 2015 r. rząd Grecji zażądał od Niemiec 279 miliardów euro jako rekompensaty za zbrodnie wojenne, grabieże i zniszczenia dokonane podczas II Wojny Światowej. Grecja argumentowała, że kwota 115 milionów marek niemieckich wypłaconych przez RFN na mocy umowy z 1960 roku była niewystarczająca i stanowiła wyłącznie formę zaliczki. W odpowiedzi na greckie wezwanie, Niemiecki rząd podtrzymał swoje stanowisko wskazując o kompletnym zakończeniu tematu reparacji wojennych w Traktacie 2+4 (Grecja również nie była sygnatariuszem traktatu). Problematyka reparacji wojennych była także przedmiotem rozważań włoskiego Trybunału Konstytucyjnego, który w 2014 r. orzekł, że obywatele Włoch mają prawo indywidualnie pozywać Niemcy za zbrodnie popełnione przez III Rzeszę podczas II Wojny Światowej.

Bibliografia:

- 1) Raport o stratach poniesionych przez Polskę w wyniku agresji i okupacji niemieckiej w czasie II wojny światowej 1939-1945, ogłoszony w 2022 r.;
- 2) Raport o stratach wojennych Warszawy, pod ref. prof. Wojciecha Fałkowskiego (2004);
- 3) J. Dołęga, Ł. Kulesa, R. Tarnogórski, Wykonanie przez ZSRR postanowień reparacyjnych Umowy Poczdamskiej wobec Polski, [w:] Problemy reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944-2004;
- 4) Mieczysław Stolarczyk, Reparacje wojenne dla Polski od Niemiec w latach 1945-2020.

Przypisy:

- ¹ Uwzględniając, że dolar miał średnią stopę inflacji wynoszącą 2,58% pomiędzy 2004 a 2024, co spowodowało łączny wzrost cen o 66,3%.
- ² www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1402792%2C80-lat-temu-sowieci-zrzucili-na-warszawe-250-bomb-kilkuset-zabitych-i
- ³ J. Dołęga, Ł. Kulesa, R. Tarnogórski, Wykonanie przez ZSRR postanowień reparacyjnych Umowy Poczdamskiej wobec Polski, [w:] Problemy reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko-niemieckich 1944-2004

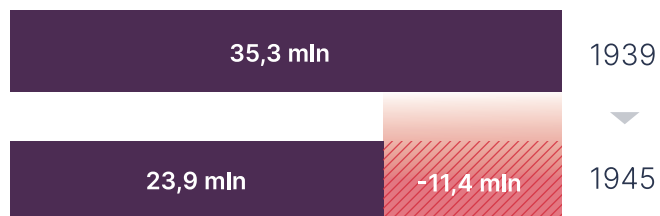
ANALIZA

Straty Polski w wyniku II Wojny Światowej

Straty osobowe poniesione przez Polskę

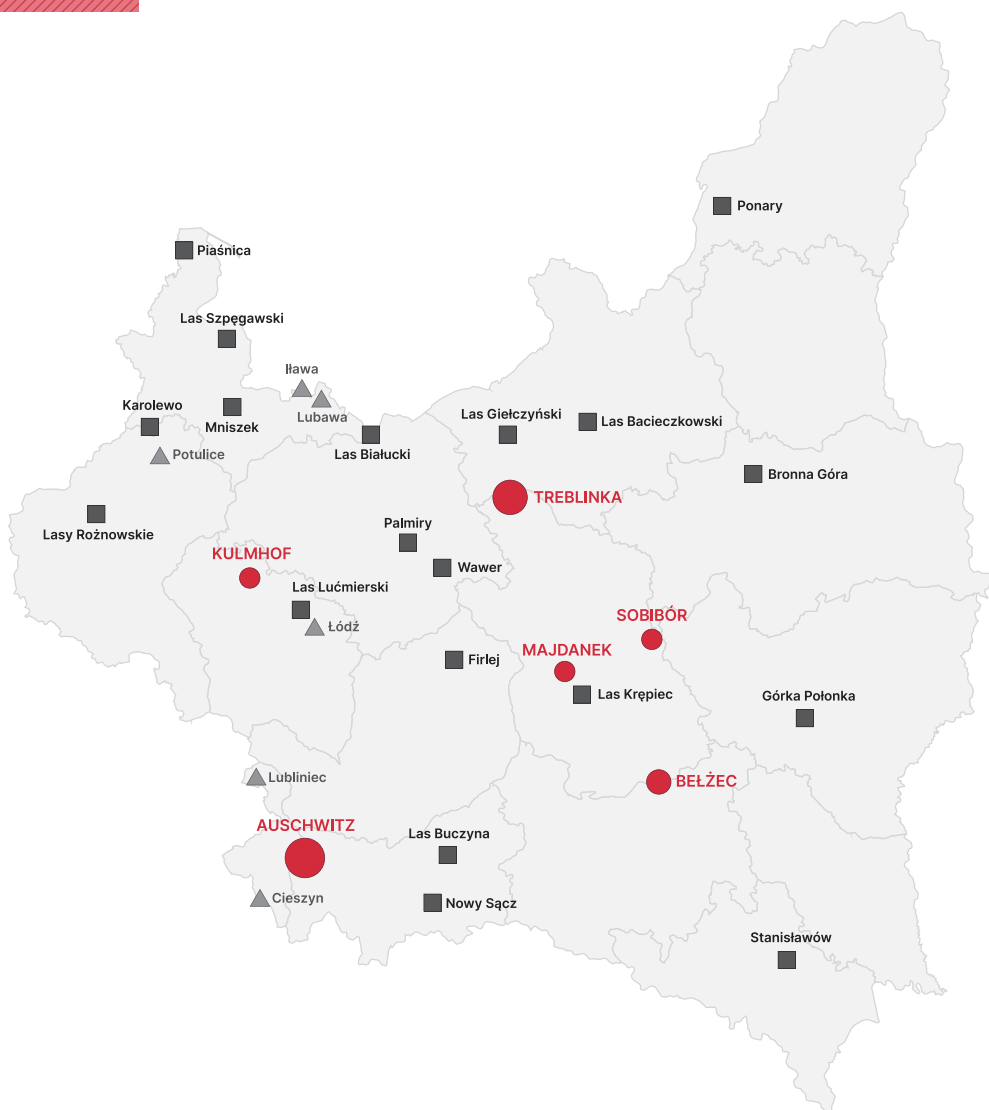
- Działania wojenne na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w trakcie II Wojny Światowej doprowadziły do utraty 11,4 mln obywateli.
- Niemal 500 tys. osób stało się inwalidami, a 1 mln osób zachorowało na gruźlicę.

Liczba ludności Polski przed oraz po II Wojnie Światowej

Niemieckie obozy koncentracyjne i obozy śmierci

- ▲ Obozy koncentracyjne dla polskich dzieci
- Masowe egzekucje
- Obozy zagłady

Obóz zagłady	Liczba ofiar
Auschwitz	1-1,5 mln
Treblinka	1 mln
Majdanek	360 tys.
Sobibór	167 tys.
Bełżec	435 tys.
Kulmhof	250 tys.

Źródło: Raport o stratach poniesionych przez Polskę w wyniku agresji i okupacji niemieckiej w czasie II wojny światowej 1939-1945 (2022 r.)

Straty materialne poniesione przez Polskę

Na przestrzeni lat, problematyką określenia strat wojennych poniesionych przez Polskę w wyniku II Wojny Światowej zajmowało się kilka urzędów administracji państwowej.

W 1944 r. Ministerstwo Prac Kongresowych Rządu RP (emigracyjnego) w Londynie przedstawiło „Prowizoryczne zestawienie strat wojennych Polski za okres pierwszych 4 lat wojny”

Łączne straty wyniosły 100 miliardów złotych, z tego:

Szkody osobowe: **43 mld zł**, straty w dochodzie: **31 mld zł**, straty w majątku: **26 mld zł**.

W 1947 r. Biuro Odszkodowań Wojennych (BOW) przy Prezydium Rady Ministrów przedstawiło „Sprawozdanie w przedmiocie strat i szkód wojennych Polski w latach 1939 – 1945”

Straty materialne poniesione przez Polskę oszacowano na 258.432 mln zł, wg wartości złotego z dnia 1.9.1939 r.

(zestawienie strat bezpośrednich i pośrednich). **Waloryzacja tej sumy na koniec roku 2021 to 3 980 miliardów zł.**

W 2022 r. ogłoszono

„Raport o stratach poniesionych przez Polskę w wyniku agresji i okupacji niemieckiej w czasie II wojny światowej 1939-1945”

Łączna kwota strat Polski to **6 bilionów 220 miliardów 609 milionów zł** według wartości złotówki z 2021 r. (tj. 1 532 170 milionów dolarów, 1 352 483 mln euro).

Oszacowana kwota składa się z następujących pozycji:

- Straty osobowe: 4 786 965 mln zł
- Straty materialne: 797 398 mln zł (vide kolejny slajd)
- Straty w zakresie dóbr kultury i sztuki: 19 310 mln zł
- Straty w bankowości: 89 321 mln zł
- Straty w ubezpieczeniach: 34 804 mln zł
- Straty skarbu państwa polskiego z tytułu działalności okupacyjnego Emissionsbank in Polen: 492 811 mln zł

Kategoria	Kwota (zł)
Budynki mieszkalne i niemieszkalne części budynków w miastach	68 018 077
Budynki nieujęte w pozostałych grupach	54 659 213
Budynki mieszkalne gospodarcze na wsiach	26 274 074
Obiekty zabytkowe sakralne	32 565 169
Obiekty inżynierskie i mienie ruchome	113 584 280
Energetyka, przemysł, rzemiosło	226 491 000
Straty w rolnictwie	64 066 277
Lasy	32 071 202
Utracone korzyści powodu zniszczenia i zaboru budynków przynoszących lub mogących przynosić dochód	38 625 707
Mienie ruchome związane nieruchomościami	59 939 395
Wojsko Polskie	81 103 245
RAZEM	797 397 639

Straty wojenne Warszawy

W czasie II Wojny Światowej Warszawa była systematycznie niszczone przez III Rzeszę. Niemcy planowali przekształcić stolicę Polski w małe miasteczko dla niemieckich elit („Die neue Deutsche Stadt Warschau”).

„Raport o stratach wojennych Warszawy” z 2004 roku

Całość strat materialnych (bez strat osobowych) poniesionych przez Warszawę i jej mieszkańców to 18,2 miliarda zł, według wartości złotówki z sierpnia 1939 r. **Stanowi to kwotę 45,3 miliarda dolarów** (według wartości z 2004 r., a w przeliczeniu na dolary 2024 roku: 75,3 miliarda USD).

Etapy niszczenia Warszawy

- Początki wojny, tj. 1939 rok: **10%**
- Drugi etap (1943 rok, powstanie w getcie): **15%**
- Trzeci etap (1944 rok, Powstanie Warszawskie i rozkaz Hitlera, aby zrównać miasto z ziemią): **25%**
- Czwarty etap (po Powstaniu Warszawskim): **30%**

Jak wskazują autorzy Raportu o stratach wojennych Warszawy z 2004 r.

„łącznie od początku II wojny światowej Warszawa została zniszczona w ponad 80 proc. W 100 proc. zostały zniszczone dworce kolejowe, mosty, infrastruktura telefoniczna i lotnicza. W ponad 90 proc. Niemcy zdewastowali obiekty kultury, budynki zabytkowe, w tym sakralne, szpitale i ośrodki opieki zdrowotnej, budynki przemysłowe, infrastrukturę kolejową i nawet oświetlenie ulic stolicy”.

Reparacje wojenne od Niemiec

Mimo że od zakończenia II Wojny Światowej minęło już 79 lat, to jak wskazano w części II Raportu o stratach wojennych Warszawy (2004 r.), Niemcy nie doprowadzili do rozwiązania najważniejszych zaszłości historycznych w stosunkach z Polską, tj. uregulowania odpowiedniej kwoty reparacji, które zadośćuczyniłyby poniesionym stratom wojennym.

Konferencja Jałtańska, 4-11 lutego 1945 r.

Uczestnicy: Józef Stalin (ZSRR), Winston Churchill (Wielka Brytania), Franklin D. Roosevelt (USA)

„Niemcy zobowiązane są wynagrodzić w naturze straty spowodowane przez nie w toku wojny narodom sojuszniczym.

Odszkodowanie powinny otrzymać w pierwszej kolejności te kraje, na których spoczywał główny ciężar wojny i które poniosły największe straty oraz organizowały zwycięstwo nad wrogiem”.

Delegacja amerykańska oraz radziecka ustaliły, ogólna kwota odszkodowania dla krajów, poszkodowanych powinna wynosić **20 mld USD**, 50% z tej kwoty dla ZSRR.

Umowa Poczdamska, 2 sierpnia 1945 r.

Przedstawiciele: ZSRR, Wielka Brytania, USA

W części 4: „Niemcy będą zmuszone do wynagrodzenia w jak najszerszym stopniu strat i cierpień wyrządzonych Narodom Zjednoczonym, z powodu których naród niemiecki nie może uchylić się od odpowiedzialności”.

Pkt 2: „ZSRR zobowiązuje się zaspokoić polskie żądania o odszkodowaniu ze swej własnej części odszkodowań”.

Józef Stalin zasugerował, iż ZSRR przekaże Polsce 15% z odszkodowań pobieranych we własnej strefie okupacyjnej.

Dało to Polsce odszkodowanie w wysokości około **1,5 mld USD**

Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej a ZSRR, 16 sierpnia 1945 r.

Akt wykonawczy do ustaleń konferencji w Poczdamie

ZSRR zrzekło się na rzecz Polski wszelkich pretensji do mienia niemieckiego na terytorium Polski. Określono tryb i zakres zaspokajania roszczeń Polski z radzieckiej strefy okupacyjnej Niemiec.

Zawarcie umowy węglowej pomiędzy PRL a ZSRR. PRL dostarczy następujące ilości węgla:

- w pierwszym roku: 8 mln ton
- przez kolejne 4 lata: 13 mln ton/rok
- po 4 latach: 12 mln ton/rok

Dostawy węgla miały odbywać się po zaniżonej cenie - 1,22 USD/tonę węgla energetycznego oraz 1,44 USD/tonę koksu.

Strata Polski z tytułu powyższej umowy to ok. 836 mln USD wg cen z 1956

Uchwała Rady Ministrów PRL, 23 sierpnia 1953 r.

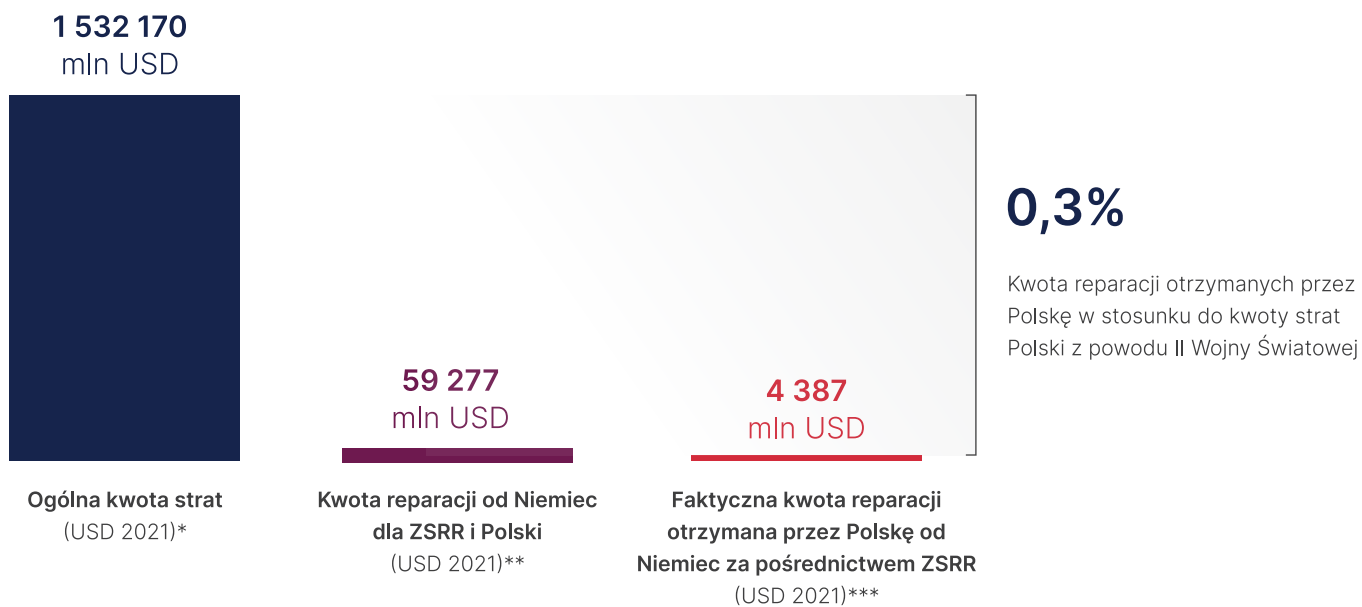
Rzekoma „decyzja polskiego rządu” o zrzeczeniu się spłaty odszkodowań przez NRD na rzecz Polski.

Protokół końcowy o dostawach wykonanych dla PRL na rachunek jej udziału w reparacjach z Niemiec, 4 lipca 1957 r.

- **3 081,9 mln USD** – wycena reparacji dla ZSRR i Polski
- **231,1 mln USD** – część Polski (7,5%)
- **228,3 mln USD** – reparacje faktycznie otrzymane przez Polskę (wg ZSRR)

Straty wojenne Polski a zapłacone reparacje

Kwota zapłaconych przez agresora reparacji wojennych jest niewspółmiernie niska względem strat poniesionych przez Polskę w II Wojnie Światowej.

*Raport o stratach poniesionych przez Polskę w wyniku agresji i okupacji niemieckiej w czasie II wojny światowej 1939-1945 (Raport z 2022 r.)

**Kwota 3.081,9 mln USD według cen z 1938 roku przeliczona dla wartości dolara amerykańskiego z roku 2021.

***Kwota 228,3 mln USD według cen z 1938 roku przeliczona dla wartości dolara amerykańskiego z roku 2021.

Storytellingowy kanał historyczny

IGŁY.FM

POSŁUCHAJ HISTORII UKRYTYCH W CZASIE

Sprawdź na
www.igly.fm

INSTYTUT
JAGIELLOŃSKI

WWW.JAGIELLONSKI.PL